

DOSYA-GÖZLEM VE GÖRÜŞ**ZAMAN ENLEMİ,
KENTSEL/TARİHSEL AMNEZİ VE
MEKANSAL PLANLAMANIN
DEONTOLOJİSİ***Sezai GÖKSU****Giriş**

Herhangi bir kentin şimdisi, hem geçmişini hem de geleceğini aynı anda bizzat kendi içinde barındırmaktadır. Genellikle, böyle bir özelliği göz önünde tutarak kentlerin şimdisine her iki kategoriye de görecek şekilde bakabilme pratiğinden yoksun olduğumuz için, yani kentin tarihini önceden verili bir düzen içinde okumaya eğilimli olduğumuz için, kimliklerin yer değişikliklerini kentsel/tarihsel amnezi, ya da hafıza kaybı olarak değerlendiriyoruz. Kentlerin kimliksizleştiğine ilişkin şikayetlerimizi de tarihin bir düzeni olduğu varsayımıyla temellendirip, eski kimliklerin kaybolduğu tespitine bağlıyoruz.

Oysa kentler, iktidar-kimlik mücadelesinin yerleri olarak, yok etme pratiği ile direniş pratiğini aynı anda geliştirerek sadece temsilcisini değiştiriyor ve yerinden çıkarttığını bir potansiyel olarak bekletiyor. Hangi temsil edenin ne zaman sahne alacağını ise tarihin sıra-düzeni değil, tam tersine türbülansına kaynaklık eden mücadeleler belirliyor. Ne var ki, bunun yanısıra, kentlerin geleceğini belirleme iddiasında olan bir başka pratik daha var: mekansal planlama. Bugün, mekansal planlama pratiğine hakim olan temel paradigma ise iktidarın söylem, eylem ve politikalarını meşrulaştıracak bilgi ile donatılıyor. Başka bir deyişle, kentlerde iktidarın ötekisine vize koyarak bir tür yok etme kültürü geliştiriyor. Oysa, bir yandan da, kendini ötekisiz kuramıyor. Bu da, mekansal planlamanın deontolojik (ahlaki) kurallarının yeniden ele alınmasını zorunlu kılıyor.

I. Kimlik, Hafıza ve Zaman Kategorileri

Kentler, üzerlerinde sürekli olarak toplumsal pratiklerin cereyan ettiği, bu nedenle tarihsel olarak, kimliklerin iktidar ve yerle kesişerek asla homojen olmayı başaramayan bir coğrafyayı ürettikleri özgül mekansal birimlerdir. Her kentin, bu anlamda, sürekli olarak yer değiştiren, yer değiştirdiği için değişen ya da dönüşen bir kimliği vardır. Kimlik ise her kenti, ya da bütünden bağımsız olarak her kentsel parçayı, tarihin o anı için temsil eden bir ajandır. Kentsel mekanı temsil eden ajan, bir an sonra, yerini bir başkasına verdiğinde, o kentsel mekanın kimliğinin, bir başka deyişle özdeşliğinin yitip gittiği, ama bu kere bir başka kimliğe büründüğü söylenebilir. Bu nedenle, kimliksiz bir kent olamayacağı gibi, mekansallaşamamış bir kent kimliği de mümkün değildir.

Birçok-kültürlü kimlikler coğrafyası olarak kent ya da kentsel mekansal herhangi bir birim, kendi kendisiyle özdeş olabildiği, yani kimliğini koruyabildiği ölçüde kendisini aynen yeniden üretebildiği bir anda üzerindeki her türlü pratiğin izini bizzat kendi üzerine kazır. Dolayısıyla kentler, kimlikler coğrafyası olduğu kadar, aynı zamanda, bir izler coğrafyasıdır. Farklı toplumsal pratikler, kimlik-iktidar mücadeleleri ve pozisyon direnişleri tarihsel olarak kazanmış farklı izler üzerinde sürekli olarak sürdüğü gibi, bunların her birisinin yeni bir iz bırakmaya işaret ettikleri, ama aynı zamanda bütün bu mücadelelerin de aynı izler üzerine taşınmak istendiği ileri sürülmelidir. Bu itibarla, saat-zamansal olarak cereyan eden, ve ardışık olarak sıralanan bütün bu toplumsal/mekansal olaylar, aslında zaman enlemi üzerine yanyana düşmektedirler. İşte, kentsel/tarihsel hafıza bu zaman enlemi üzerinde yanyana duran ve

* Doç. Dr., DEÜ Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi

bütün olgulardan, olaylardan, mücadelelerden ve potansiyellerden oluşan bir depodur. Böyle bir deponun ya da depodaki herhangi bir şeyin kaybı mümkün değildir. Sadece, saat-zamansal olarak yaşanan aktüel/fiili boylam üzerinde ardışık olarak yer alan şeylerin yerinden çıkartılması söz konusudur. Bunun nedeni ise, önceki temsilcinin yerini bir başka temsilciye bırakarak, ama yeniden temsil etmeyi bekleyerek, zaman enlemindeki yerini almasıdır. Dolayısıyla, kentsel/tarihsel amnezi (ya da hafıza kaybı) iddiası, sadece namevcut bir zaman enlemi ile temellendirilebilir.

Saat-zamana dik bir zaman enleminin var olduğu ve bu enlem üzerinde hem olmuş bitmiş olguların hem de fiili olgu haline gelme olasılığı bulunan bütün potansiyellerin birlikte durduğu kabul edildiğinde, yitip olan bir şeyin gerçekte şimdilik yitip olduğu, bunun her an depodan fırlayarak ister önceden kazılı iz üzerinde ister bir başka yerde fiili hale gelebileceği düşünülecektir. Bu durumda, bir kentin ya da kentsel mekansal herhangi bir birimin önceden yaşadığı bir pratiğin bundan böyle yaşanmayacağı iddiası da ancak bir büyük unutulmuş ile temellendirilebilecektir. Ama, bunun kendiliğinden ve doğal bir süreç olmaktan ziyade geliştirilmiş özel mekanizmalar sayesinde ancak belirli bir süre için zorlama bir yöntem olduğu da unutulmamalıdır. Gelecekte neyin ya da hangi potansiyelin aktüel hale geleceğini ise bu özel mekanizmalar ile kaynayan potansiyeller kazanı arasındaki mücadele belirleyecektir.

II. Kenti Planlamanın Ahlaki Çerçevesi

Bugün hemen herkesin anladığı anlamıyla plan kavramsallaştırmasına hakim olan mantıksal pozitivistimin ve onun motive ettiği kaba belirlemeciliğin geçmişten şimdiye ve şimdiden geleceğe doğru diklemesine uzanan düz bir (saatsel) zaman çizgisi vardır. Şayet herhangi bir nesnenin geleceği tasarlanacaksa, ona ancak bu çizgi üzerinde bulunan bugünden, yani onun şimdiden bakılabilir. Onun şimdiki halini oluşturan ve onu şimdiki durumuna getiren pratiklerin, yani onun şimdiden saat zaman anlamında geride, bağımsız ve olmuş bitmiş olguların ya da olayların arka arkaya sıralanmasına izin veren ise, bu olgu ya da olaylara ait olarak elde edilebilen belgelerdir. Bir gelecek tasarımı için, şayet nesnenin geçmişini ya da hafızası tasarımcıyı ilgilendiriyorsa, bu durumda tasarımcının yapabileceği şey, o saatsel zaman çizgisi üzerinde gidebildiği kadar geriye uzanarak olmuş bitmiş olgu ve olaylara ait bilgiye erişerek, onun bir tarihini yazabilmektir. Olmuş bitmiş olgu ve olaylar ise nesnenin şimdiden geriye doğru uzanan düz zaman çizgisi üzerinde sıralanmak durumunda olacaktır. Bunun, nesnenin şimdisine bakarak sadece varolan bilgiyi edinmekten hiçbir farkı yoktur. Çünkü, nesnenin şimdisinde de varolan bilgi kaynakları, zaten o çizgide bir yerlerde olmuş bitmiş olgu ve olaylara ait bilgilerdir ve bunlar da yine bir düz (saatsel) zamansal bir sıralamaya tabidirler. Nitekim, geleceğini tasarlayacağı bir nesnenin geçmişini ile ilgilenmeyen, bunun

yerine sadece geleceği ile ilgilenen bir tasarımcının yapacağı da, aynen düz zaman çizgisinin gerideki kısımlarında olduğu gibi, şimdinin bilgisini, ister geçmiş ister gelecek anlamında olsun, aynı çizgiye sırayla yerleştirmektir. Zira, gelecek, geçmişten bugüne gelen çizginin aynı biçimde geçmişe uzanan bölümünden başka bir şey değildir. Bu nedenle, böyle bir gelecek tasarımcısından ne alternatif bir geçmiş bilgisi ne de alternatif bir gelecek tasarımı beklemek mümkündür.

Hep aynıyı üreten bir gelecek tasarımcısının beklenmedik gelişmeler, yani arızalanmalar karşısındaki bunalımı aşabilmesi de mümkün değildir. Mekan-zamanı böyle mantıksal pozitivistimin dar kapsamında kavramsallaştıran bir gelecek tasarımcısı, yaptığı tasarımın dışına düşecek şekilde, kentsel mekanda gözlediği aykırı olmuş bitmiş olgu ve olayları asla açıklayamayacak, ama kabahati de her seferinde kullandığı tahmin tekniklerinde bulmaya kalkışacaktır. Geleceği bu yolla tasarlamaktan vazgeçmeyen tasarımcı, geçmişin ve geleceğin olası dünyalarını keşfetmek yerine, çözümü teknik gelişmede aramaya başlayacaktır. Bu durumda, bilim ve teknik, doğal olarak araçsallaşırken ve giderek tam bir iktidar aracı haline gelirken, tasarım süreci de demokratik olmaktan uzaklaşacaktır. Bu, uzmanın, bilimsel ve teknik donanımları aracılığıyla, ilişki kurduğu nesneye uyguladığı şiddetin başlangıç noktasıdır. Ama aynı zamanda, nesnedeki özgür kalma direnişinin de görünür olmaya başladığı yerdir. Bu noktadan sonra, geçmişten bugüne ve bugünden geleceğe uzanan saatsel zaman çizgisinden başka, bir enlem boyunca, geleceğe doğru uzanan alternatif gelişme çizgilerini sezinleyemeyen ve bu nedenle bütün öteki dünyalara kapalı olan gelecek tasarımcısı ile onun nesnesi olan ve üzerinde cereyan eden toplumsal pratikler nedeniyle sürekli olarak arızalanarak çizgi değiştiren kentsel mekan arasındaki kısıpma çok daha ilginç bir hal alacaktır. Zira, üzerinde süren pratiklerin doğal müdahalesi neticesinde arızaya uğrayan kentsel mekan, bu kere de, bizzat tasarımcının amaçlı müdahalesi neticesinde arızaya uğrayacaktır. Mekan planıcısını hırçın, mekanı ise hınzır kılan da işte bu süreçtir.

Geleceği tasarlamada, toplam kentsel/tarihsel hafızaya tekabül eden zaman enlemi kavramının şimdiye yüklediği çok özel bir anlam vardır. Şimdi, üzerine hem geçmişin hem de geleceğin bütün alternatiflerini bir ve aynı anda birlikte düşüren bir zaman enlemidir. Şimdinin içinde, geçmişin bütün gömülü potansiyelleri olduğu gibi, geleceğin de bütün olasılıkları aynı anda mevcuttur. Şimdi, içerisinde, geçmişten bugüne sürüklenerek gelen varolmuş ya da yerini tarihin bir anında bir başka alternatif bırakmış ve asla varolmayı becerememiş bütün alternatif dünyaları ve gelecekte olabilecek, henüz varolmamış ama varolmayı bekleyen bütün aday dünyaları birlikte ve aynı anda taşımaktadır. Bu nedenle, şimdiye bakmak demek, geçmişe ve geleceğe aynı anda bakmak demektir. Ve bu nedenle, kentsel mekanı bugün okumaya kalkışmak demek, onu geçmişini ve geleceğini ile birlikte aynı anda okumak demektir. Dikine tek bir çizgi değil, yanyana duran sayısız

olasılık hattını aynı anda sezinleyebilmek demektir. Aynı anda sayısız alternatifin akar döner bir sistem içinde birbirleriyle giriştiği mücadeleleri farkedebilmek demektir. Her an, bir önceki enlemi kendi enlemi üzerine taşımakta olduğundan, her potansiyel aynı ana yeniden taşınmaktadır. Dolayısıyla, gelecek, geçmişin ve şimdinin bütün olasılıklarına açıktır. Bir an sonra, o ani gerçeklikte, neyin fiili olacağı, ya da gerçekliği neyin fiilen temsil edeceği, ancak belirli bir olasılık ölçüsünde arızanın şiddeti tarafından belirlenecektir. Kentsel mekan üzerinde her fiili durum, aslında, sayısız alternatif durumdan sadece birisidir ve bir an sonra hangi alternatif durumun fiili olacağı, söylemler mücadelesi aracılığıyla, akar döner sistemin kendisini yeniden kurması ile belli olacaktır. Bu durumda, geleceği tasarlamaya kalkışan bir tasarımcının tavrı, bir öncekine göre çok daha farklı olacaktır.

Kendisine, mantıksal pozitivizmin olguculuğu ile motive edilen kaba belirlemecilik ya da tasarım yapmaktan vazgeçmeye sürükleyecek belirlenemezlik yerine, olasılıkçı belirlemeciliği şiar edinen bir kentsel mekan tasarımcısı, söylemin önemini, onun insanlar arasında iletişimsel ikna ya da demokratik tartışmanın momenti olmasında görmeye başlayacaktır. Herkese, yaptığı okuma ve haritalama sonucu yakaladığı, topladığı ve deşifre ettiği bilgiyi hazırlamak ve bunları yaymak için, dökümanların gücüne bağlı olmaktan ziyade, toplumun ilişki ağlarını besleyip geliştirecektir. Gelecekteki siyasi engelleri, iktidar mücadelelerini ve fırsatları önceleyebilmek için, bütün demokratik katılımcıların süreçlere ve pratiklere olan ilgilerini ölçmek üzere, söylem(sellik)lerarasılığı aynı anda meydana getiren olası bütün söylemleri dikkatle dinleyecektir. Bir an sonra fiili olma olasılığını düşük gördüğü az organize olmuş ya da bütünüyle dağınık çıkarları etkileyebilmek, onları belirli bir eşdeğerlikle hegemonik anlamda eklemleyebilmek için erken aşamada haber verebilecektir. Herkesi, aynı anda, süreçler, pratikler, ve kurallar hakkında eğiterek, bilgilendirilmiş etkin bir demokratik politik katılımı mümkün kılmak için bütün farklılık konularına teknik ve politik bilgi hazırlayacaktır. Her şeyden önemlisi, demokratik müzakere süreçlerinin sağlıklı gelişebilmesi

için, bütün kodlanmışlıkları sahici ilişkiler haline getirerek, ve herkesin her şeye erişebilmesini mümkün kılarak, siyasi alanların çoğaltılması ve mücadele alanlarının özleştirilmesi, yani gücün tek bir noktada yoğunlaşmasının önlenmesi için bizzat mücadele edecektir. Bütün bunlar, geleceği bütün olasılıklara açık ve çoğul kılmak demektir. Gelecek tasarımının demokratik olduğu kadar, ahlaki yönü de burada yatmaktadır.

III. Sonuç

Bu çeşitlilik, farklılık, çoğulluk ortamında olasılıkçı belirlemeci tasarımcının planının birleşik bir söylemi olması mümkün değildir. Değişik farklılık konuları, değişik uzlaşmazlıklar ve kopuş noktaları bir çeşitlilik oluşturuyorsa, bütün bunların tek bir söylem ile kucaklanması da mümkün değildir. Bu durumda, söylemsel süreksizlik esas ve birincil hale gelecek, planın bunun üstüne kurulu söylemi ise evrenselin söylemi olmaktan çıkacaktır. Bir başka deyişle, planın söylemi, öznelliklerarasılıkta söylemsel karmaşıklık ve zenginlik haline gelerek, geleceği bütün olası dünyalara açmak olacaktır. Bu tip bir söylemi olan plan ya da gelecek tasarımı ise bugün çoğu planının anladığı anlamdaki kentsel mekansal plan olmayacaktır. Böyle bir plan çizilemez ve kimi renklerle boyanamaz. Aksi takdirde yeniden soyut mekanın aldatıcı tuzağına düşülmüş olur. Bu, geleceğin bütün olasılıklarını sezinleyebildiği ölçüde bir gelecek tasarımıdır. Ama, teknik bir tasarım belgesi asla değildir. Bir siyasi metindir, ama asla siyaseti tek bir noktada yoğunlaştıran bir metin değildir. Bir söylemdir, ama bütün farklılık konularını eşdeğerlik olarak eklemleyen bir söylemselliklerarasılıktır. Akıldışı süreçlere bütünüyle esir değildir, ama araçsal akılcılığın da asla yerleşiklik kazanamayacağı derecede eleştireldir. En az bilimsel olduğu kadar, ahlaki olarak aydınlatıcıdır. Yorumlayıcıdır, ama bundan daha fazla, toplam kentsel/tarihsel hafızanın potansiyeller deposunda durmakta olan dönüştürü güce verdiği önem derecesinde, değiştiricidir. Nihayet, geleceğin bir resmi değildir, bunun yerine geleceğin üzerinde kurulacağı demokratik zeminin oluşturucusudur.